

ДЕЧИЈИ РАД – ПОЈАМ И ФАКТОРИ

Апстракт: У тексту се одређује појам “дечијег рада” наслањањем на међународне инструменте који за предмет имају, посредно или непосредно, заштиту деце од економског искоришћавања. У тексту се указује на факторе који доводе до настанка, формирања и реализације дечијег рада и експлицира утицај сиромаштва, недовољне развијености, привредних диспаритета, нефункционалних породица, недостатку образовања, миграцији из села у град, дискриминацији на основу пола, неодговорном сексуалном понашању одраслих, штетних традиционалних обичаја, оружаних сукоба и трговини децом на настанак, формирање и реализацију дечијег рада.

Кључне речи: дечији рад, фактори дечијег рада, запослена деца.

1. Појам дечијег рада

Дечији рад представља економску активност коју обављају деца и младе особе. Стога је дефиниција “детета” и дефиниција “рада” од фундаменталног значаја за разумевање суштине дечијег рада.

1.1. Појам детета

Појам “детета” одређен је у међународним инструментима који за предмет, посредно или непосредно, имају заштиту деце од економског искоришћавања. Конвенција о правима детета из 1999. године¹, члан 1, утврђује да је дете “људско биће које није навршило 18 година живота, уколико се, по закону који

¹ Ова Конвенција усвојена је на Генералној скупштини Уједињених нација 20. новембра 1989. године, а ступила је на снагу 2. септембра 1990. године. Југославија ју је ратификовала законом од 18. децембра 1990. године (“Службени лист СФРЈ” – Међународни уговори број 15/1990).

се примењује на дете, пунолетство не стиче раније”. Израз “дете”, према члану 2 Конвенције о забрани најгорих облика дечијег рада и непосредним мерама за укидање таквог рада из 1999. године (број 182)², “односи се на лица млађа од 18 година”, а, према члану 3 Протокола за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито женама и децом, који допуњава Конвенцију Уједињених нација против транснационалног организованог криминала из 2000. године³, “значи било коју особу млађу од 18 година”.

Међународни инструменти одређују појам детета негативном конструкцијом тако што утврђују горњу старосну границу до које се људско биће сматра дететом. Та горња граница старости утврђена је како за младе особе женског, тако и за младе особе мушког пола. Тиме младе особе уживају, без икаквих разлика на основу пола, једнак третман у погледу стицања пунолетства. Државе у којима младе особе мушког и женског пола не стичу пунолетство навршењем истог броја година живота мораће своје национално законодавство да ускладе са ратификованим међународним инструментима. Једна од таквих земаља је Индија. У тој земљи младе особе мушког пола стичу пунолетство са навршених 16, а младе особе женског пола са навршених 18 година живота.⁴ Треба напоменути да међународни инструменти не утврђују доњу границу старости од које се људско биће сматра дететом. То не би требало да доведе до дилема, јер се сматра да фетус у извесном периоду трудноће (у првих шест недеља) није субјект у праву са правом на живот и да ће се зачето дете сматрати рођеним када год му то користи - *infans conception pro nato habetur quoties de commodis eius agitur*.⁵

1.2. Појам рада

Дечији рад представља економску активност коју обављају деца и младе особе, које нису навршиле 18 година живота. Та економска активност имплицира производњу добара и пружање услуга, како је дефинисано у Систему националних рачуноводстава Уједињених нација. Према овом систему, производња добара и пружање услуга обухватају: “сву производњу и прераду примарних производа намењених тржишту, размени или за сопствену употребу; производњу свих других производа и услуга за тржиште; у случају домаће радиности,

2 Конвенција о забрани најгорих облика дечијег рада и непосредним мерама за укидање таквог рада усвојена је на 87-ом заседању Генералне конференције рада 18. јуна 1999. године, а ступила је на снагу 19. новембра 2000. године. Југославија ју је ратификовала законом од 2003. године (“Службени лист СРЈ” – Међународни уговори број 15/2003).

3 Протокол за превенцију, сузбијање и кажњавање трговине људским бићима, нарочито женама и децом, који допуњава Конвенцију Уједињених нација против транснационалног организованог криминала усвојена је 2000. године. Југославија га је ратификовала законом од 2001. године (“Службени лист СРЈ” – Међународни уговори број 6/2001).

4 www.xs4.b92.net/info/komentari/php

5 Ibidem

производњу таквих производа и услуга за тржиште, уз одговарајућу производњу за сопствену употребу”.⁶

Дечији рад, онај који је допуштен и онај који није допуштен, уређен је конвенцијама Међународне организације рада, и то: Конвенцијом о минималним годинама старости за заснивање радног односа из 1973. године (број 138)⁷ и њеном пратећом Препоруком - Препоруком о минималним годинама за запошљавање (број 146)⁸, као и Конвенцијом о забрани и укидању најгорих облика дечијег рада и непосредним мерама за укидање таквог рада из 1999. године (број 182)⁹ и њеном пратећом Препоруком – Препоруком о забрани и хитној акцији за укидање најгорих облика дечијег рада (број 190)¹⁰. Ове Конвенције сматрају се основним – све државе чланице, чак и ако их нису ратификовале, имају обавезу, на основу чланства у Међународној организацији рада, да поштују, промовишу и остварују принцип делотворног укидања дечијег рада. Ове Конвенције сматрају се и савременим, те се њихова ратификација и имплементација поспешује.

Конвенција о минималним годинама старости за заснивање радног односа (број 138) покрива економску активност коју обављају младе особе, које су напуниле утврђени број година живота, у свим секторима рада, без обзира на њихов формални радно-правни статус. У зависности од врсте радног односа и карактера и околности у којима се рад обавља, ова Конвенција утврђује 15 година старости као општи минимум година старости за пријем у запослење или на рад (нижи минимума година старости за пријем у запослење или на рад може се утврдити у погледу лаког рада и активности, као што је учешће у уметничким наступима), и 18 година старости за пријем у било коју врсту радног односа или рада који, по свом карактеру или околностима у којима се обавља, може да угрози здравље, сигурност и морал младих особа. Одређивање овакве врсте запослења или рада препуштено је националним законима или прописима или компетентним органима, који их могу одредити након консултација са заинтересованим организацијама радника и послодаваца, ако такве организације постоје. Том приликом, према члану 10 (2) Препоруке о минималним годинама живота за запошљавање (број 146) “треба у потпуности водити рачуна о релевантним међународним стандардима рада, као што су они који се тичу

6 О овом питању погледати Препоруку о вођењу статистичких података из 1985. године (број 170). Види: ILO:Converning Body, Geneva, 1995. Doc. GB.264/ESP/2.note 4.

7 Конвенција о минималним годинама старости за заснивање радног односа (број 138) усвојена је на 58-ом заседању Генералне конференције Међународне организације рада 26. јуна 1973. године, а ступила је на снагу 19. јуна 1976. године. Југославија ју је ратификовала законом од 1982. године (“Службени лист СФРЈ” – Међународни уговори број 14/182).

8 Препорука о минималним годинама за запошљавање (број 146) усвојена је на 58-ом заседању Генералне конференције Међународне организације рада 27. јуна 1973. године. Југославија ју је прихватила законом од 1982. године (“Службени лист СФРЈ” – Међународни уговори број 14/182).

опасних материја или процеса, јонизујућег зрачења, подизања тешких терета и подземних радова”. Конвенција не покрива рад који обављају деца и омладина у школама за опште, техничко и стручно оспособљавање и другим установама за обуку, као и рад који обављају лица која су напунила 14 година живота у предузећима, када се тај рад обавља у складу са условима које је прописао надлежни орган, после консултација са заинтересованим организацијама послодавца и радника, ако такве организације постоје и ако је такав рад састави део течаја образовања или обуке за које је школа, односно установа обуке првенствено одговорна, програма обуке који се углавном или у целини изводи у предузећу, а који је одобрио надлежни државни орган, програма упућивања, односно професионалне оријентације.⁹

Конвенција о забрани и укидању најгорих облика дечијег рада и непосредним мерама за укидање таквог рада (број 182), члан 3, покрива најгоре облике опасног рада, и то: све облике ропства и обичаје сличне ропству, као што су продаја и кријумчарење деце, дужничко ропство и кметство и принудни или обавезни рад, укључујући принудно или обавезно регрутовање деце ради учешћа у оружаним сукобима; коришћење, набављање или нуђење деце ради проституције, производње порнографије или за порнографске представе; коришћење, набављање или нуђење детета за недозвољене активности, нарочито за производњу и промет дроге, као што је дефинисано релевантним међународним уговорима; рад који је, по својој природи или околностима у којима се обавља, вероватно штетан по здравље, безбедност и морал деце, а приликом идентификовања случајева где такав рад постоји, према члану 3 Препоруке о забрани и хитној акцији за укидање најгорих облика дечијег рада (број 190), између осталог, треба узети у обзир: рад који излаже децу физичком, психолошком или сексуалном злостављању; рад под земљом, под водом, на опасним висинама или у затвореним просторијама; рад са опасним машинама, опремом и алаткама, или рад који укључује руковање са или транспортовање великих терета; рад у нездравом окружењу у коме деца могу, на пример, бити изложена деловању опасних материја, агенсима или процесима или температурама, нивоима буке или вибрацијама који могу угрозити њихово здравље; рад под посебно тешким условима, као што је рад са дугим радним временом или ноћни рад или рад када је дете без разлога заточено у просторијама послодавца.

2. Фактори дечијег рада

Фактори дечијег рада представљају чиниоце, објективне и субјективне, који делују у процесу настанка, формирања и реализације дечијег рада. С обзиром на приступ, факторе дечијег рада могуће је разврстати у различите групе. Тако, по једној подели, сви фактори дечијег рада спадају у три широке катего-

⁹ Конвенција о минималним годинама старости за заснивање радног односа, члан 1,3,6 и 7.

рије – узроке, услове и поводе, а, према другој подели, у факторе гурања – push factors, факторе привлачења – pull factors и факторе који олакшавају настанак, формирање и реализацију дечијег рада.¹⁰

Узроци дечијег рада поимају се као објективне (реалне) појаве које имају одлучујући, непосредан и директан утицај на настанак, формирање и реализацију дечијег рада. Те објективне (реалне) појаве истовремено се јављају као фактори гурања.¹¹ У преамбули Конвенције о забрани најгорих облика дечијег рада и непосредним мерама за укидање таквог рада (број 182) каже се “да је рад деце, у великој мери узрокован сиромаштвом и да је дугорочно решење у сталном економском развоју који води друштвеном напретку, нарочито ублажавању сиромаштва и образовању за све”. У преамбули Факултативног протокола о продаји деце, дечијој проституцији и дечијој порнографији, уз Конвенцију о правима детета каже се да продаји деце, дечијој проституцији и дечијој порнографији, поред сиромаштва, доприноси: економски диспаратети, неправедна социо-економска структура, дисфункционалне породице, миграције, растућа потрошња, мањак образовања, дискриминација по роду, неодговорно сексуално понашање одраслих, штетни традиционални обичаји, оружани сукоби и трговина децом. Такође, каже се да пракса сексуалног туризма децу чини посебно рањивом, будући да непосредно подстиче продају деце, дечију проституцију и дечију порнографију.

Услови дечијег рада представљају активности и утицаје који омогућавају и олакшавају настанак, формирање и реализацију дечијег рада, те се сматрају његовим доприносићим факторима.¹² Сексуалну експлоатацију деце, како је истакнуто у преамбули Декларације против комерцијалне сексуалне злоупотребе деце¹³, посредно или непосредно, омогућава: корупција запослених у државним органима који су надлежни за примену закона; одсуство или неадекватно законодавство; лабава примена закона; лимитирана осетљивост кадрова који спроводе закон.

Поводи дечијег рада наглашавају рањивост деце и њихову изложеност ризику од дечијег рада. То су, заправо, замишљене предности живота који се може остварити уколико дете обавља какву економску активност, на пример: очекивано запослење и финансијске награде, приступ материјалним доброби-

10 G.K..Liten, *The Causes for Child Labour in India: The Poverty Analysis*; dostupno na: www.childlabour.net/documments/...PovertyAnalysis.pdf.

11 Ibidem

12 Ibidem

13 Декларација против комерцијалне сексуалне злоупотребе деце усвојена је на Светском конгресу против комерцијалне сексуалне експлоатације деце одржаном у Стокхолму 1996. године.

ма, бољи друштвени положај и третман, замишљени гламур западно-европске свакодневнице. То су фактори привлачења.¹⁴

Дејство узрока, услова и повода дечијег рада не испољава се увек и у сваком конкретном случају на исти начин, што се најбоље може видети на примеру сиромаштва. Сиромаштво има непосредан утицај на дечији рад, јер деца која потичу из сиромашних породица, суочена су са недостатком основних могућности, обављајући економску активност помажу родитељима у попуњавању кућног буџета. Сиромаштво може имати и посредан утицај на настанак, формирање и реализацију дечијег рада. Оно доводи до настанка других негативних појава у друштву, као што су: насиље, дисфункционалне породице, а свака од ових појава може имати непосредан утицај на настанак, формирање и реализацију дечијег рада. Из тог разлога, између узрока, услова и повода дечијег рада не треба правити стриктну границу. Они нису јединствене категорије, али немају ни супротне конотације.¹⁵

Дејство узрока, услова и повода не доводи аутоматски до настанка, формирања и реализације дечијег рада. Сва деца која потичу из сиромашних породица, самим тим што су сиромашна, аутоматски не обављају економску активност. Њихови родитељи могу обављати привремене и повремене послове у области неформалне привреде и себи и својој породици обезбедити такав животни стандард да је непотребно прибегавати економској активности деце.¹⁶

Пажњу усмеравамо на узроке дечијег рада.

2.1. Привредни диспаратети и недовољна развијеност

У недовољно развијеним областима пољопривреда представља основу привредну делатност. На малим пољопривредним газдинствима у којима се користе застареле машине сви чланови породице морају да раде да би се на време обавили сви планирани радови. Деца још у најранијем детињству почињу да раде или помажу родитељима у обављању пољопривредних радова: доносе им алат, храну и воду, чувају стоку, сакупљају усеве, а обично најстарији члан породице одређује ко ће које послове обављати и када ће се правити паузе, што рад деце чини мање експлоатативним. Дугачки летњи распуст, који се падају у време обављања главних пољопривредних радова, омогућавају деци да раде, а да њихово образовање не трпи због тога.¹⁷

У недовољно развијеним областима постоји висока стопа сиромаштва. Велики број газдинстава производи само за своје потребе и има мале вишкове

14 Op.cit: G.K..Liten, The Causes for Child Labour in India: The Poverty Analysis; dostupno na: www.childlabour.net/documments/...PovertyAnalysis.pdf.

15 Ibidem

16 Ibidem

17 Hoobs S, McKechine J and Lavalette M, Child Labour: A World History Companion, Unated States of America,1999, page 5.

које може пласирати на тржиште. Са друге стране, стопа незапослености родитеља и одраслих чланова у породицама деце је висока и одражава проблем недостатка прилика за запошљавање и ниску диверсификацију привредних делатности. Овакво стање додатно отежава искљученост радно способног становништва, не само са тржишта рада због недостатка квалификација, неповољне инфраструктуре, удаљености од градских, развијених, средина, недостатак социјалних контаката који би им помогли у проналажењу запослења, већ и из мера за унапређење запослености.¹⁸

У недовољно развијеним областима мали број деце похађа школу, а ако је похађа највероватније да ће је напустити пре њеног редовног завршетка. Неодговарајући квалитет услуге образовања, велика удаљеност куће од школе, радни ангажман у домаћинству, недостатак новца неки су од разлога због којих деца и родитељи губе интересовање и мотивацију за школовање.¹⁹

2.2. Сиромаштво

Сиромаштво није само недостатак материјалних добара за задовољавање егзистенцијалних потреба или недостатак ресурса за стицање материјалних добара. Оно је, према Смерницама за приступ стратегијама за смањење сиромаштва засновано на људским правима, “крајњи облик лишености могућности-ма”, односно “недостатак могућности које се по неком редоследу приоритета сматрају основним”. Листа приоритета основних могућности у различитим земљама различито је утврђена, те је због тога нужно релативна. Ипак, на њој се обично налази: храна, вода за пиће и простор за становање. Истраживања показују да постоје групе деце која су посебно изложена ризику од сиромаштва, као и породице где се сиромаштво транс-генерацијски преноси. То су: деца етничких мањина, као и деца из једнородитељских породица, деца чија су оба родитеља или један од њих без образовања или са ниским степеном образовања или су незапослени. У последње време присутно је сиромаштво које настаје као последица реструктурирања привреде (пораст незапослености, осиромашње одређених друштвених група и региона, феномен градова који одумиру због пропадања привреде) и турбулентних друштвених промена (присуство бројне популације избеглица и расељених лица, криза савремене породице и пораст броја једнородитељских породица).²⁰

Сиромаштво представља фактор дечијег рада из више разлога: када родитељи дођу у тешку материјалну ситуацију, деца умањују њихове финансијске проблеме обављајући економску активност или су приморани да продају децу

18 Слободан Цвејић и други, Социјална искљученост у руралним областима Србије, Београд, 2010, стр. 55-77.

19 Оп.цит: Слободан Цвејић и други, Социјална искљученост у руралним областима Србије, Београд, 2010, стр. 55-77.

20 Ibidem

да би преживели; сиромашни људи немају приступ информацијама и у економској активности деце не виде ништа лоше, већ могућност каквог-таквог преживљавања.¹⁹ Колики је утицај сиромаштва на дечији рад најбоље показују афричке земље. Процењује се да у овим земљама 44% становништва зарађује мање од 1 US\$ дневно и живи у апсолутном сиромаштву, као и да у њима ради свако треће дете, што их заједно са азијским земљама, у којима ради свако пето дете, сврстава у земље у којима је дечији рад најраспрострањенији (у овим земљама ради више од 90% од укупног броја деце која обављају неку економску активност).

2.3. Миграције из села у град

Породице које живе у недовољно развијеним сеоским областима мигрирају у град у нади да ће се запослити и обезбедити себи и својој породици такав животни стандард који би у материјалном смислу био достојан човека. Ограничена материјална средства и недостатак социјалних контаката неки су од фактора дечијег рада у новој средини.²¹

Породице, које живе у недовољно развијеним сеоским областима, шаљу децу у град да би обављала послове у породичним домаћинствима и кроз плату, зараду коју стичу обављањем тих послова решиле, у целости или делимично, проблеме финансијске природе. Оне то чине и да би се ослободиле финансијског терета одгајања детета. Деца која обављају послове у породичним домаћинствима тамо и живе и обезбеђена им је храна, одећа, обућа. Али, сама чињеница да живе у породичним домаћинствима у којима раде, утиче на дужину трајања њиховог радног дана, а њихова зарада, плата обезвређује се тако што се нереално вреднују трошкови становања, исхране, обуће и одеће. Не треба пренебрегнути ни чињеницу да су изложена физичком, психичком и сексуалном злостављању. Према извештају Међународне организације рада такав је случај, на пример, у Бенини, где има око 100.000 овакве деце, као и у Обали Слоноваче и Хаитију, са око 25.000 деце. Треба напоменути да пол детета детерминише врсту послова коју ће обављати у приватним домаћинствима. Девојчице обављају послове у кући (прање, пеглање, усисавање, брисање прашине, спремање оброка и слично), а дечаци послове ван куће (иду у набавку намирница, перу аутомобиле, одржавају вртове и цвећњаке).²²

21 Оп.цит: Слободан Цвејић и други, Социјална искљученост у руралним областима Србије, Београд, 2010, стр. 55-77.

22 *Stopping Forced Labour, Global Report under the Follow up to the ILO Declaration of Fundamental Principles and Rights at Work, Part I, Forced and Compulsory Labour: A dynamic global picture*; доступно на: www.ilo.org.

2.4. Недостатак образовања

Недостатак образовања манифестује се кроз мали проценат деце која се уписују у школу и велики проценат деце која је напуштају пре њеног редовног завршетка.

Деца се не уписују у школу или је напуштају пре њеног редовног завршетка јер је већини породица потребан економски допринос деце да би преживале. Деца морају или радити и доприносити кућном буџету, или заузети места одраслих у обављању кућних послова, као што су: брига о млађој деци и набавка намирница да би одрасли могли радити ван куће. У таквим условима, породице не могу приуштити деци да похађају школу – похађање школе носи са собом ризик губљења породичних прихода. Ово је нарочито изражено у државама у којима основно школовање још увек није бесплатно и у којима би отежало ионако лошу финансијску ситуацију породица. Деца се не уписују у школу или је напуштају пре њеног редовног завршетка и због тога што родитељи на њихов рад гледају као на начин њиховог учења и васпитавања. Обављајући какву економску активност деца уче лекције из живота на тему дисциплине, одговорности, стрпљења, љубазности, осећајности, развијају способности и стичу искуства која ће им бити потребна у животу. Ово нарочито долази до изражаја када родитељи не виде директну добробит од школовања по живот деце. На пример, ако се наглашава да су вештине које деца науче у школи потребне за рад на цењеним и боље плаћеним радним местима, а таквих радних места има мало, родитељи не виде зашто би онда деца трошила време и енергију на школовање.²³

Тврдња да образовање представља кључ за укидање дечијег рада, јер ако су деца у школи и редовно испуњавају школске обавезе, не могу истовремено бити запослена, релативно је карактера. Њену релативност налазимо у чињеници да многа деца комбинују образовање и рад с непуним радним временом да би зарадила за џепарац, помогла родитељима у попуњавању кућног буџета или се школовала, јер иако бесплатно, школовање родитељима намеће трошкове око набавке школских уџбеника и прибора, превоза од куће до школе и обратно, одласка на екскурзије.²⁴

2.5. Штетни традиционални обичаји

Уговорени бракови представљају бракове које уговарају родитељи будућих супружника. Овакви бракови обично се уговарају и склапају без пристанка младе и, знатно ређе, младожење, неретко одмах по рођењу детета, а разлози њиховог уговарања и склапања могу бити различити: удаја девојчице

²³ G. Rodres, G. Standing, *The Economic Roles of Childred: Issues for Analy*, u G. Rodrieges, S. Standing (eds.): *Child Work, Poverty and UN development*, ILO, Geneva, 1981, page 33.

²⁴ *Ibidem*

види се као начин да се родитељи ослободе терета финансијске природе у вези са њеним одгајањем и стратегија преживљавања осталих чланова породице, стицање финансијске користи за оне који су посредовали у склапању брака, отплата породичног дуга. Иако се склапају без пристанка младе и, знатно ређе, младожење, овакви бракови ретко успевају и још ређе се разводе. Девојчице морају да плате одштету онима који су посредовали у склапању брака или им се прети репресалијама.

Мираз који су, по обичајним правилима, родитељи невесте дужни да дају младожењи, односно његовој породици приликом склапања брака, такође, спада у штетне традиционалне обичаје. Многе девојчице приморане су да раде од малих ногу да би зарадиле новац за мираз, а продаја на улици сматра се прихватљивим начином за упознавање будућег мужа. У неким земљама, као што су азијске, једном уговорен мираз није коначан. Није неуобичајено да муж и његови родитељи, чак и неколико година након венчања, истичу нове захтеве за мираз из овог или оног разлога: много прича, не кува добро и, наравно, никако да роди дете мушког пола. Родитељи, који нису у материјалној могућности да испуне новоистакнуте захтеве, падају у дужничко ропство, а невеста ризикује да буде отерана из куће, што се сматра великом срамотом. Да не би дошли у такву ситуацију, деца женског пола убијају се одмах по рођењу или се врше полно селективни побачаји. Онај ко учини чедоморство или полно селективни побачај, чини “добро дело”, јер помаже “несретним” родитељима. Масовна абортирања и чедоморства деце женског пола стварају несразмеру у броју мушкараца и жена и представљају фактор продаје деце ради склапања брака, јер мушкараци, под притиском својих најближих да се ожене, а у недостатку девојака за удају немају другог избора, осим да купе невесту из других делова земље или из пограничних подручја са суседним земљама. Масовна чедоморства деце женског пола и полно селективни побачаји и, сходно томе, недостатак девојака за удају подстиче и проституцију у коју се све више укључују деца, јер се претпоставља да, због година старости, не болују ни од каквих полно преносивих болести, нити имају ХИВ вирус, односно АИДС.²⁵

У муслиманским земљама деца, која похађају школе у којима се подучавају Курану, традиционално проводе време просећи, јер се давање милостиње сматра религијском дужношћу; до појаве закона о социјалној сигурности и заштити грађана, давање милостиње било је једини облик помоћи убогим и немоћнима.²⁶

У неким земљама родитељи на основу споразума са зајмодавцем, чије се постојање претпоставља у складу са друштвеним обичајима, обавезују

25 Op.cit: G.K..LItten, *The Causes for Child Labour in India: The Poverty Analysis*; dostupno na: www.childlabour.net/documments/...PovertyAnalysis.pdf.

26 Канцеларија за надзор и борбу против трговине људима САД, Извештај о трговини људима за 2003. годину, доступно на: www.belgrade.usembassy.gov/policy/repors/tipintro.srpski.pdf

децу да раде да би отплатили дуг или као гаранцију да ће вратити дуг. Овакве ситуације могу се развити у принудни рад када се услуге не примењују на елиминацију дуга разумно. Многа деца овако настао дуг никада не врате, јер камате које се обрачунавају на узети зајам и трошкови живота дуг стално увећавају. Често сви чланови породице раде по 14-16 сати дневно, а дуг се преноси на следећу генерацију док не буде отплаћен. Овакве ситуације честа су појава у пољопривредном сектору, у рудницима, цигланама, кожарама, преради рибе и творницама ћилима. У неким земљама родитељи и деца на основу споразума са власником земље, чије се постојање претпоставља у складу са друштвеним обичајима, обавезни су да пружају услуге и раде на земљи која припада другом лицу.²⁷

2.6. Дисфункционалне породице

Познато је да породица има прворазредну улогу у васпитавању и одгајању деце. У породици се стичу прва животна искуства и представе о животу, навике, склоности и изграђују схватања и погледи који ће утицати на каснија понашања. Међутим, породични миље може имати негативан утицај по васпитавање и одгајање деце и довести до њиховог злостављања и занемаривања што се може видети на примеру дисфункционалних породица. Дисфункционалне породице представљају породице које се још увек нису структурно распале, али су изнутра подривене неслагањима, трвењима и сукобима услед: разлога субјективне природе (разлика у годинама старости и навикама, склоностима, схватањима и погледима супружника); разлога економске природе (незапосленост, дугогодишња болест члана породице); разлога који се налазе у асоцијалним навикама родитеља (алкохолизам, наркоманија, силеџијство, криминалитет, проституција); разлога који се налазе у поремећају физичке или менталне структуре личности (инвалидитет, психозе).²⁸

Дисфункционалне породице представљају фактор дечијег рада из више разлога: деца раде да би издржавала себе и родитеље, јер су они или незапослени или неспособни за рад или им је новац потребан за куповину дроге и алкохола; деца под утицајем родитеља са асоцијалним навикама често крећу њиховим стопама, јер их нуде у сврхе сексуалног искоришћавања или за обављање незаконитих активности; деца наизале на неразумевање родитеља, у њима не налазе потребну љубав, заштиту и подршку, те “спас” налазе на улици, у деликвентним друштвима која им у почетку пружају потребан осећај бриге,

²⁷ Међународна организација рада, Смернице о радном законодавству, Женева, 2201, стр. 234-235.

²⁸ Регионална канцеларија за југо-источну Европу и уред државног координатора за борбу против трговине људима и илегалне миграције БиХ, Дјеца проговарају: шта утиче на трговину дјецом у југоисточној Европи, доступно на: www.promente.org/files/resarch/djescaprogovaraju-original/original-bos.verzija.pdf

заштите и разумевања, али их истовремено уводе у свет криминала, алкохола и дроге, што им касније пружа могућност да их уцењују: даће им дрогу или алкохол или их неће пријавити за учињено кривично дело или прекршај, али ће за узврат морати да “нешто одраде”; деца старијег узраста имају склоност ка преузимању ризика, вољу и жељу да изађу из тешке ситуације у којој се налазе, те радо прихватају учињену понуду за остваривање “бољег живота”.²⁹

2.7. Дискриминација на основу пола

Дискриминација на основу пола представља фактор дечијег рада уколико пол, као карактеристика која није уско повезана са захтевима радног места, чини да родитељи имају неједнак третман у погледу запошљавања и занимања. Они или немају приступ плаћеном запослењу и samozапослењу, или не уживају сигурност статуса сталног радног односа. У таквим условима немају могућност да својим радом, обављајући друштвено корисну делатност, стекну зараду, плату и себи и својој породици обезбеде такав животни стандард да је непотребно прибегавати економској активности деце. Дискриминација на основу пола представља фактор дечијег рада и уколико послодавац практикује дискриминацију на основу пола у погледу награђивања мушкараца и жена за рад једнаке вредности или у погледу напредовања на свим нивоима одговорности, будући да се неједнак третман мушкараца и жене у том погледу непосредно одражава на висину зарада, плата.³⁰

Дискриминација на основу пола представља фактор дечијег рада уколико се девојчицама онемогућава приступ разним врстама и степенима школовања или им се школовање ограничава на нижи степен. Постоји схватање да је новац уложен у школовање девојчица бачен новац, јер девојчицама није потребно никакво знање које се стиче у школи да би успешно обављале родну улогу. Осим тога, нису способне као дечаци и не могу успешно обављати многе послове, нарочито оне који се, према традиционалној подели послова на мушке и женске, сматрају мушким. Многе девојчице удају се рано и присиљене су на склапање уговорних бракова, а уколико је породица у финансијској кризи напуштају школу да би финансијски растеретиле родитеље и омогућиле браћи да се школују.³¹

2.8. Оружани сукоби

Оружани сукоби представљају фактор принудног или обавезног регрутовања деце ради учешћа у њима из више разлога: деци је потребно мање пара, хране, одеће и медикамената у односу на одрасле или су обесправљена,

29 Ibidem

30 Op.cit: G.K..LIten, The Causes for Child Labour in India: The Poverty Analysis; dostupno na: www.childlabour.net/documments/...PovertyAnalysis.pdf.

31 Op.cit: G.K..LIten, The Causes for Child Labour in India: The Poverty Analysis; dostupno na: www.childlabour.net/documments/...PovertyAnalysis.pdf.

те не могу захтевати ништа или више; децу је, захваљујући њиховој менталној незрелости, лако натерати да чине ствари којима би се одрастао човек противио; деца не представљају претњу вођама и могу довести непријатеља у искушење. Ово је карактеристично за афричке, азијске и латино-америчке земље, а принудном или обавезном регрутовању деце ради учешћа у оружаним сукобима прибегавају не само паравојне формације и побуњеничке групе, већ и владе појединих држава (Бурунди, Уганда, Конго).³²

Оружани сукоби представљају фактор дечије проституције производећи социо-економске факторе гурања. У замену за храну, хигијенска средства, новац и слично, деца војницима пружају сексуалне услуге. Ова појава названа је “Секс за храну” и била предмет извештаја невладине организације “Save the children”. Нека деца су се и пре почетка оружаних сукоба бавила проституцијом, па их макрои селе у подручја захваћена оружаним сукобима да би више зарадили. Наиме, војници су свакодневно суочени са осећајем страха због губитка живота, те користе сексуалне услуге проститутки да би доказали “мушкост”, повратили самопоуздање и одагнали осећај страха. Међу проституткама је све више девојчица, јер се претпоставља да због година старости немају никакве полно преносиве болести и ХИВ вирус, односно АИДС и да су, због менталне незрелости и послушности, спремна да пружају свакојаке сексуалне услуге.³³

Присуство припадника мировних снага у постконфликтним зонама, такође, представља фактор дечије проституције. Искуство је показало да се у свакој постконфликтној зони отварају бордели у жељи да се стекне све већи профит; за припаднике мировних мисија важе посебне, више тарифе, јер се претпоставља да имају више новца него припадници локалног становништва. У тим борделима све је већи број девојчица, јер се, као што је наведено, претпоставља да, због година старости, не болују ни од каквих полно преносивих болести, нити имају ХИВ вирус, односно АИДС Утицај присуства припадника мировних мисија у постконфликтним зонама на дечију проституцију, може се видети и на примеру Косова и Метохије. Барови који укључују дечију проституцију на територији Косова и Метохије почели су да се отварају већ јула месеца 1999. године, непосредно по завршетку бомбардовања и доласку војника КФОР-а.³⁴

2.9. Неодговорно сексуално понашање одраслих

Неодговорно сексуално понашање одраслих експлицира се на различите начине: неспособношћу и немогућношћу за изналажење себи адекватног партнера; неспособношћу и немогућношћу да се развијају емоционалне везе; потребом за разноликим сексуалним односима; одсуством жеље за преузимањем

³² Коалиција за престанак регрутовања деце војника, Глобални извештај о деци војницима за 2004. годину; доступно на: www.child-soldiers.org/dokument_get.php.

³³ Ibidem

³⁴ Ibidem

било каквих обавеза. Неодговорно сексуално понашање одраслих треба сагледати и у контексту страха од ширења полно преносивих болести, ХИВ вируса, односно АИДС-а, те веровања да сексуални односи са децом, која још увек нису имала сексуалне односе, лече ХИВ вирус, продужавају живот и побољшавају тен.³⁵

Неодговорно сексуално понашање одраслих представља фактор продаје деце у циљу сексуалног искоришћавања, дечије проституције и дечије порнографије и подстиче развој сексуалног туризма. Овај туризма, настао 90-тих година прошлог века у земљама јужне и југоисточне Азије, где је и данас најразвијенији, карактерише долазак туриста из економски развијених земаља, нарочито из северне Америке и Европе у земље у развоју у сврху сексуалне експлоатације деце. Могуће је и да одрасли путују у друге сврхе и прибегавају сексуалној експлоатацији деце када се нађу у “згодној” прилици. Фрапантан је податак да родитељи, који приморавају децу на проституцију, остављају на прозору дечију одећу или празна колица испред врата да би корисницима сексуалних услуга деце ставили до знања да им се могу обратити.³⁶

2.10. Трговина децом

Трговина децом представља фактор дечијег рада, будући да се врши у сврху експлоатације дечије радне снаге.

Трговина децом, према члану 3 Протокола о спречавању, сузбијању и кажњавању трговине људима, посебно женама и децом, а који допуњује Конвенцију Уједињених нација о организованом криминалу, представља “регрутацију, транспорт, трансфер, чување или пријем детета за сврхе експлоатације чак и ако не укључује ни једно од средстава из члана (а) овог члана”, односно претњу или коришћење силе или других облика принуде, отмице или преваре, заваривања, злоупотребе моћи или осетљиве ситуације, давања или примања накнаде или користи да би се добио пристанак лица који има контролу над дететом, будући да се врши у сврху експлоатације њихове радне снаге.

Експлоатација, према члану 3 Протокола о спречавању, сузбијању и кажњавању трговине људима, посебно женама и децом, који допуњује Конвенцију Уједињених нација о организованом криминалу, као минимум, укључује: експлоатацију проституције или друге облике сексуалне експлоатације, принудни рад или службу, ропство или однос сличан ропству, сервитут или уклањање органа. Протокол не даје дефиницију проституције и других облика сексуалне експлоатације, принудног рада или службе, ропства или односа

35 Канцеларија за надзор и борбу против трговине људима САД, Извештај о трговини људима за 2004. годину, доступно на: www.belgrade.usembassy.gov/policy/reports/tipintro.srpski.pdf.

36 *Ibidem*

сличног ропству, чиме је државама потписницама омогућен дискрециони простор да размотре када је, на пример, неки однос сличан ропству. Ова дискреција је, ипак, ограничена другим међународним инструментима који предвиђају детаљније дефиниције. У ред таквих међународних инструмената спада, на пример, Конвенција о принудном или обавезном раду из 1929. године (број 30)³⁷ и Конвенција о укидању принудног или обавезног рада из 1957. године (број 105)³⁸, Допунска конвенција Уједињених нација о укидању ропства, трговине робљем и установа и пракси сличних ропству³⁹, Факултативни протокол Уједињених нација о продаји деце, дечијој проституцији и дечијој порнографији, уз Конвенцију о правима детета⁴⁰. Протокол је, такође, наведене облике експлоатације утврдио као минимум, те државе потписнице националним законом, односно прописом могу да утврде друге облике експлоатације да би се респектовала динамика и метаморфоза облика дискриминације у датој држави. Тако, земље Блиског истока као облик експлоатације могу да предвиде и коришћење деце као јахача камила.

Закључак

Дечији рад у корист њихових родитеља сматран је главним начином учења детета његове улоге у друштву. Међутим, из начина учења дечији рад брзо се претворио у експлоатацију дечије радне снаге која је штетна за здравље детета, или за његов физички, ментални, духовни, морални и друштвени развој. У савременом друштву дечији рад присутан је у свим земљама света, а процењује се да је најраспрострањенији у афричким и азијским земљама, односно да у овим земљама више од 90% од укупног броја деце обавља неку економску активност (у афричким земљама ради свако треће, а у азијским земљама свако пето дете). Да би се елиминисао, потребно је имплементирати социјалне и економске програме и мере усмерених на уклањање његових фактора. Иако коначни циљ треба да буде укидање дечијег рада, приоритет треба дати укидању његових најгорих облика.

37 Конвенција о принудном или обавезном раду (број 29) усвојена је од стране Опште Конференције рада јуна месеца 1930. године. Југославија ју је ратификовала 1932. године ("Службени новине КЈ", број 297/1932).

38 Конвенција о укидању принудног рада усвојена је 1957. године. Југославија је није ратификовала.

39 Допунска конвенција о укидању ропства, трговине робљем и установа и пракси сличних ропству усвојена је од стране Уједињених нација септембра месеца 1956. године, а ступила је на снагу 30. априла 1957. године. Југославија ју је ратификовала 1958. године ("Службени лист ФНРЈ", Додатак број 7/1958).

40 Факултативни протокол о продаји деце, дечијој проституцији и дечијој порнографији, уз Конвенцију о правима детета усвојена је Резолуцијом Генералне скупштине Уједињених нација 25. маја 2000. године, а ступио је на снагу 18. јануара 2002. године. Југославија ју је ратификовала 2002. године ("Службени лист СРЈ"- Међународни уговори, број 7/2002).

Dragana Radovanović, LL.B.

Post-graduate student,

Faculty of Law, University of Niš

**CHILD LABOUR:
The Concept and Factors**

Summary

In the Fair Labor Standards, the term children labor is defined by international subjects who can directly or indirectly protect children from financial exploitation and who indicate the factors which create the environment for children labor appearance, formation and realisation. The influence of poverty, insufficient development, economic disparity, broken families, lack of education, citizen migrations from villages to towns, gender discrimination, adult irresponsible sexual behaviour, bad traditional customs, armed conflicts as well as missing children trafficking are the most common reasons for children labor existence.

Key words: *Children labor, children labor factor, employed children*